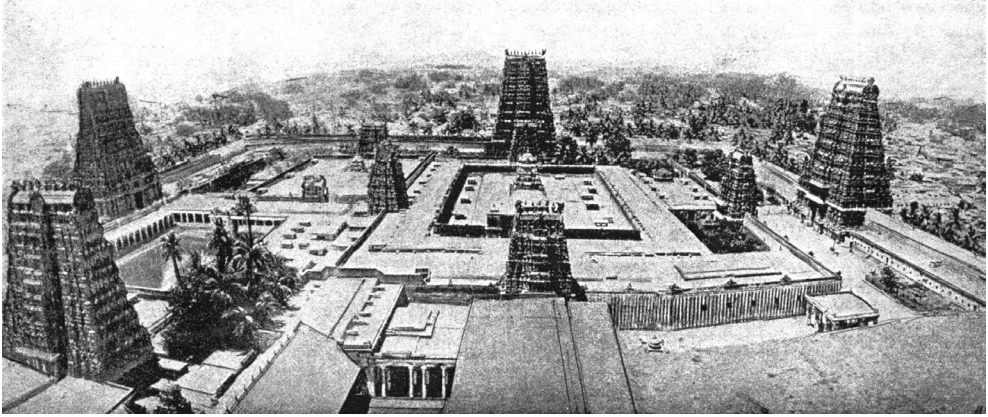

Pratarmė

Norinčiam pažinti ar tiesiog smalsiam individui dabartiniame išplėtotų tarpkultūrinių komunikacijų laikotarpyje pasaulis – tarsi ant delno. Žmonių kraustymasis iš vienos šalies į kitą, milžiniški pažintinių ir poilsio kelionių srautai tapo neatsiejamu postmodernaus globalėjančio pasaulio būties bruožu. Nomadologijos tendencijų stiprėjimas sudaro galimybę milijonams *tiesiogiai bendrauti su kitų tautų sukurtais kultūros reiškinais, vertybėmis, simboliais, padeda geriau suvokti, kad tarp įvairių rasių, tautų žmonių yra daugiau to, kas juos sieja, nei skiria.*

Vykstant pasaulio vienodėjimo tendencijoms ryškėja ir kitas, įvairių civilizacijų kultūrinės raidos kelių savitumo suvokimas. Jis, skirtingai nei anksčiau, priimamas ne kaip trūkumas, o nekvestionuojama vertybė. Tai suteikia naujų postūmių pažinti kitų civilizacijų kultūrinį kosmosą. Tad indų, kaip ir kitų neeuropinių civilizacijų tradicinės kultūros formos per gausėjančius leidinius, keliones, medijų teikiamas galimybes praranda egzotiškumą, tampa artimesnės. Jos įauga į ryškėjančios naujos metacivilizacinės kultūros vertybių ir simbolių visumą, tampa kasdien užliejančio informacinio srauto dalimi. Todėl įvairiuose kraštuose stiprėja kultūrinis pliuralizmas, atvirumas kitų kultūrų laimėjimams, kuris pirmiausia išryškėja didžiuosiuose megapoliuose, o vėliau per naujas gyvenimo būdo, kultūros apraiškas skleidžiasi į atokesnius kraštus, regionus ir keičia etnocentrines nuostatas.

Galvodami apie harmoningo ateities pasaulio sukūrimą, turime suvokti, kad šis uždavinys įgyvendinamas tik įsigalint tolerancijai įvairiuose kraštuose, įveikiant rasinius ir etnocentrinius mąstymo stereotipus. Dabartinei į tarpkultūrinių įtakų procesus įjungtai Lietuvai ypač aktualus tampa kitų tautų kultūros vertybių, simbolių suvokimas. Indijos kultūros pažinimas *Lietuvos gyventojams svarbus ir dėl kelių kitų priežasčių. Lietuvių kalba savo iki nūdienos išlikusiomis archajiškomis formomis yra viena artimiausių sanskritui indoeuropietišku kalbų. Su indais lietuvius sieja kontempliatyvi meditacinė pasaulėžiūra, gamtameldiškumas, daugelis archajiškų kultūros formų, pavyzdžiui, mūsų rugiapjūtės, kalendorinės dainos, raudos artimesnės indų nei Vakarų muzikos tradicijoms.* Neatsitiktinai mūsų tautinės kultūros atgimimo ideologai Vydūnas, S. Šalkauskis, V. Krėvė, M. K. Čiurlionis ir daugybė kitų, mąstydami apie lietuvių tautos atgimimą XIX ir XX a. sandūroje, savo žvilgsnius kreipė į Indiją.

Kita vertus, Indija yra vienas svarbiausių pasaulinės civilizacijos židinių, kuriame susiformavusios kultūros, estetinės minties ir meno formos turėjo didžiulį poveikį žmonijos kultūros istorijai. Skirtingose Hindustano pusiasalio dalyse išsiskleidė viena turtingiausių formų įvairove architektūros, skulptūros, literatūros ir muzikos tradicijų. Lyginant indų

Šventyklų kompleksas Maduroje. Indija XIV–XVII a.

su antikos, Vakarų, kinų, japonų, arabų musulmoniškojo pasaulio kultūros tradicijomis iškart į akis krinta stulbinanti Hindustano pusiasalyje susiformavusių estetinės minties pakraipų ir meno stilių gausa, juose išsiskleidusi jausmų paletė. Indų kultūros tradicija, viena vertus, yra orientuota ir į abstrakčius metafizinius dangiškus idealus, bet ji kartu yra žemiška, patenkinanti intelektualinių ir estetinių poreikių įvairovę. Neatsitiktinai indų kultūros tradicijoje daugelis įvairių kraštų intelektualų ir menininkų regėjo autentiškų idėjų ir meno formų versmes bei gaivinanti kūrėjo dvasią amžinybės ilgesį.

Iš tikrųjų Hindustano pusiasalis yra vienas seniausių didžiųjų pasaulinės civilizacijos centrų, kuriame tūkstantmečiais gyvavo ir viena kitą keitė imperijos, valstybės ir tautos. Jų kultūrinis paveldas turėjo didžiulę įtaką pasaulinės civilizacijos istorijai. Jokia kita pasaulio civilizacinė tradicija, išskyrus kinų, neturėjo tokios ilgos ir nenutrūkstamos kultūros istorijos. Ji pasižymėjo ypatingu stabilumu, idėjų, tradicijų perimamumu, kuri nulėmė indų religinės, estetinės ir meninės sąmonės sinkretiškumas. Iš čia plaukė *gebėjimas tūkstantmečiais jungti po vienu stogu įvairias vietines kultūros formas, beje, daugelis iš jų archajišku pavidalu išliko iki nūdienos. Tai nereiškia, kad Hindustano pusiasalio erdvėje neveikė įprasti kultūrinės raidos, asimiliacijos ir adaptacijos dėsniai, tačiau akivaizdu, kad skirtingų kultūros tradicijų sintezės apraiškos ne visuomet skleidėsi nuosekliai, todėl nepajėgė galutinai homogenizuoti šios etniškai ir religiškai margos geografinės erdvės.*

Kita vertus, Hindustano pusiasalio civilizacinėje erdvėje didžiuliais istorinės raidos tarpniais nebuvo ilgalaikių vienijančių valstybinių organizmų. Šis indų kultūros, estetikos ir meno tradicijos evoliucijos netolydumas, neregėta regioninių kultūros formų įvairovė paverčia jos pažinimą įdomiu tyrinėjimo objektu. Tačiau iškart kyla klausimas: *kiek moksliniu požiūriu yra pagrįstas, kalbant apie Hindustano pusiasalio civilizacinę*

erdvę, universalių sąvokų „Indijos“ ar „indų“ vartojimas, gvildenant per tūkstantmečius joje besiskleidžiančias estetikos ir meno tradicijas?

Ieškant atsakymo į šį klausimą vertėtų priminti, kad indų tauta kaip homogeniškas reiškinyš niekada neegzistavo, todėl žodžių junginys „indų estetika ir menas“ nėra visiškai adekvatus, nes šio regiono gyventojai pirmiausia save suvokė kaip indus (nuo *sindhu*), arba kaip skirtingus nuo atėjūnų vietinius gyventojus. XIX a. stiprėjant nepriklausomybės nuo Britų imperijos siekiams, šis supratimas buvo išsąmonintas ir įgijo politinį atspalvį, o XX a. antrojoje pusėje, išgalint naujos nepriklausomybę atgavusios Hindustano pusiasalį aprėpiančios valstybės ideologijai, regioninių ir konfesinių kultūros formų ir tradicijų savitumas niekur neišnyko (būtent jis suskaldė šią erdvę į skirtingus valstybinius organizmus), nors negalima teigti, kad stiprėjanti masinių komunikacijų įtaka neskleidžia naują platesnį kultūrinį tapatumą formuojančių tendencijų.

Todėl knygos tekste, remdamiesi jau susiformavusia akademiniam mokslu tradicija, išsaugosime konvencionalias sąvokas „Indijos“ ir „indų“, tačiau kartu poleminių aspektą sieksime pagrįsti, kai detaliau aptarinėsime svarbiausius lūžinius kultūros, estetiškos minties ir meno raidos etapus.

Šios skaitytojų dėmesiui pateikiamos indų kultūros estetikos ir meno tradicijai skirtos knygos didžioji dalis buvo rašoma nelengvu gyvenimo metu, ilgam užsisklendus nuo išorinio pasaulio. Tai viena sudėtingiausių autoriaus intelektualinės biografijos knygų, pareikalavusi daug ir su įvairiais pertrūkiais darbo. Jos rašymas, kaip liudija pabaigoje pateiktas literatūros sąrašas, truko daugiau nei ketvirtį amžiaus. Šiandien jau tikrai nesiryžčiau imtis panašaus sumanymo. Tačiau tuomet, kai gimė jos sumanymas, uždariai Lietuvos visuomenei panašių publikacijų labai trūko. Mane nuo jaunystės viliojo egzotiškos kultūros – ir kuo įvairesnės, nepanašesnės į manąją, tuo jos man atrodė įdomesnės. Tokia nuostata, kaupiant gyvenimiškąją patirtį, tik tvirtėjo. Todėl neeuropinių kultūrų, mąstymo, estetikos ir meno tradicijų studijoms skyriau išskirtinį dėmesį. Lietuvos visuomenėje dar kartais regimos nepagarbos kitai rasei, tautai, kultūrai apraiškos, užuojautos „*kitam*“ ar „*kitokiam*“ trūkumas, kurį vertinu kaip žmogaus dvasinio skurdo, *tamsos, užslėptų psichologinių kompleksų požymį.*

Pirminis šios monografijos teksto variantas buvo parašytas rengiant sintetinį veikalą *Grožis ir menas: Estetikos ir meno filosofijos idėjų istorija (Rytai–Vakarai)*. Didžioji jau parašyto ir suredaguoto Hindustano pusiasalio erdvėje išsiskleidusiai estetikos ir meno tradicijai skirtas teksto dalis taip ir liko gulėti rašomojo stalo stalčiuje. Tik rengdamas spaudai išsamų, daugiau nei dvigubai didesnį, minėtos knygos *Grožis ir menas* teksto variantą, sugrįžau prie indų estetikos ir meno tradicijai skirtos anksčiau rašytos knygos rankraščio, kurį apsisprendžiau išspausdinti atskiru leidiniu.

Šiame leidinyje atsispindi daugybė keistais asociatyviais ryšiais su įvairiomis patirtimis ir išgyvenimais susijusių dalykų. Jos ištakos – vaikystėje iš Veisiejų į gimtąjį Kauną sugrįžusiam meno mokyklos mokiniui didžiulį įspūdį palikę egzotiškus kraštus vaizduojantys M. K. Čiurlionio paveikslai, muziejuose išvystos egiptologijos ir kitų Rytų kraštų meno kolekcijos, L. Truikio mintys.

Tačiau neabejotinai viena svarbiausių šios monografijos versmių yra egzotiškų kraštų vaizdinių, architektūros ir dailės paminklų prisodrintos didžiulės XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje prancūzų, vokiečių, anglų ir rusų kalbomis išleistos knygos, kurios į namų biblioteką pokario suirutės metais pakliuvo įvairiausiais keliais, nes po eilinės okupacijos iš bibliotekų buvo kruopščiai valomos „ideologinės erezijos“ ir norintieji jas galėjo nesunkiai įsigyti. Pokario metais Kaune taip pat „nusėdo“ dalis iš užgrobtos Karaliaučiaus krašto į Rusijos sostinę gabenamų kolekcionavimo objektų, kuriuos sovietų kareiviai Vytauto prospekte prie autobusų ir geležinkelio stočių (kur gyveno mūsų šeima) keisdavo į maistą. Tarp daugybės namų biblioteką papildžiusių knygų buvo vienas iš trijų XIX a. pabaigoje 1867, 1876 ar 1891 m. išleistų gausiai iliustruotų J. Fergussono indų architektūros istorijai skirtų leidinių, kuris iš jų, šiandien jau pasakyti negaliu. Tačiau šio leidinio įspūdingos indų šventyklų, tvirtovių, skulptūrų iliustracijos ilgam „įsikūrė“ pasąmonės gelmėse.

Nuožmią 1957 m. žiemą, prasidėjus namo kapitaliniam remontui, jo gyventojai buvo laikinai perkelti kitur. Tuomet daugumą baldų ir biblioteką iškraustėme į remontuojamo namo apačioje buvusį senovinį skliautinį rūšį. Remontas užtruko dvejus metus, o nekūrenamame pastate, nuo šalčio sproguis visiems vamzdžiams, rūsyje buvę daiktai, knygos prisigėrė nemalonių kvapų ir, įsimetus grybeliui, pradėjo sparčiai irti. Šeimoje knyga buvo savotiškas kulto objektas, nes tuomet tai buvo vienintelis langas į pasaulį ir žmonijos sukauptus kultūros lobius. Grįžę į suremontuotą butą su broliais atkakliai išlikusias knygas vėdinome ir stengėmės prikelti gyvenimui geriau išlikusias. Tačiau erozijos procesas, kaip ir jį lydintis nemalonus kvapas, buvo nesustabdomas. Ženklios bibliotekos dalies praradimas šeimai buvo skaudus smūgis. Aš dar ilgai atrinkinėju ir iškirpinėjau geriau išlikusias įvairių knygų, taip pat ir Fergussono, iliustracijas.

Nors kaip šios monografijos atsiradimo postūmiu pasitarnavusios minėtos indų architektūros ir skulptūros tradicijai skirtos knygos iliustracijos negrižtamai nugrimzdo į nebūtį, tačiau prisiminimai apie jas, tarsi prarasto vaikystės rojaus pasaulį, liko pasąmonės gelmėse; dėmesys egzotiškų Rytų kraštų kultūroms buvo pasėtas jau visam gyvenimui. Neturėdamas galimybių išsamiau domėtis Rytų tautų kultūromis, filosofija, menu Lietuvoje, išvykau studijuoti į Maskvos Lomonosovo universitetą, kuris tuomet garsėjo puikiais Rytų tautų kultūrų specialistais.

Įstojęs į šio universiteto Filosofijos fakultetą, turėjau galimybių domėtis Rytų kultūrų studijomis, o tarp artimų draugų atsirado daug iš įvairių Azijos kraštų kilusių jaunų žmonių, kurie taip pat sėmėsi mokslo. Indijos kultūros, filosofijos, estetikos ir meno tradicija, prisipažįstu, man studijų metais buvo kietesnis riešutas, nei Rytų Azijos, kuria nenutrūkstamai domėjausi dar nuo studijų Maskvos Lomonosovo universitete pradžios, kai mane ir artimiausius bičiulius stipriai paveikė Nikolajaus Konrado asmenybė, pakogavusi mano orientalistinius interesus kinų ir japonų kultūros kryptimi.

Tačiau tikriausiai neturėčiau skųstis likimu, nes pirmame kurse (kai studentų dar neatgraso akademinė rutina) indų filosofijos istorijos paskaitas mums skaitė unikalus eruditas profesorius Aleksandras Piatigorskis, kurio akademinė veikla paliko gilų pėdsaką mano intelektualinėje biografijoje ir atvėrė indų civilizacijos pasaulio erdves. Be iš jo ir menotyrininko Semiono Tiulijajevio gautų impulsų, ši knyga tikriausiai nebūtų pasirodžiusi. Kita vertus, kaip ir daugelis besidominčių Goethe's, romantikų, neklasikinės filosofijos (Arthuro Schopenhauerio, Friedricho Nietzsche's) šalininkų, Carlo Gustavo Jungo, Hermano Hesse's ir kitų jiems artimų indų kultūros propaguotojų veikalais, studijų metais ir vėliau „persirgau“ domėjimosi indų kultūra, filosofija, budizmo, upanišadų mokymais, įvairiomis indų meninės kultūros apraiškomis liga. Visą gyvenimą komplektavau man prieinamą indologinę literatūrą, kuri užima ženklia namų bibliotekos dalį. Prie šių leidinių įvairiais gyvenimo tarpsniais grįždavau, rašydavau ir skelbdavau indologinei problematikai skirtus tekstus.

Ir pagaliau, studijuodamas artimai bendravau su nuoširdžiu, gyvenimo džiaugsmo kupinu bičiuliu indu Madhu, kuris labai didžiavosi savo šalies kultūros ir meno tradicijomis. Apie bendravimą su juo primena daugiau nei prieš 35 metus jo padovanota miniatiūrinė marmurinė Tadž Mahalo kopija. Tuomet net negalėjau pagalvoti, kad kada nors gyvenime rašysiu tradicinei indų estetikai ir menui skirtus tekstus.

Prieš pateikdamas galutinį monografijos variantą skaitytojams, norėjau vėl grįžti prie šioje knygoje aprašomo įstabaus grožio gamtinio ir kultūrinio kraštovaizdžio, dar kartą patikrinti savo išvalgas, aplankyti kadaise didžiulį įspūdį palikusias ir tyrinėjime minimas dabartinės Indijos vietas, pajusti, leidinyje kerinčių gamtos vaizdų, gyvūnijos ir augmenijos turtingos šalies kvapus, išvysti atmintyje priblėsusias spalvas, atviras žmonių šypsenas, puikius indų architektūros ir dailės paminklus.

Kruopščiai planuotas ilgalaikės kelionės į Indiją, rengiantis joms palankiausiu žiemos atostogų metu, du kartus, deja, teko atidėti. Ilgesniam laikui į šią šalį pavyko išvykti 2007 ir 2009 m., tada turėjau galimybę aplankyti daugelį knygoje aprašomų vietovių. Patirtus įspūdžius nuolatos lygindavau su tais, kuriuos išgyvenau lankydamasis kituose didžiuosiuose mane dominusiuose Rytų civilizacijų kultūros ir meno centruose. Naujas gaivus sąlytis buvo tikrai būtinas ir man, ir knygai. Skęsdamas kitų

Rimų gyvenimo vaizdai. Dramblio kaulas. I a.

seniai pradėtų darbų sraute skubėjau į jau parašytą tekstą įvesti tam tikrų korekcijų, tiesiogiai susijusių su greit blėstančiais, nors ir spalvingais, kelionių po įvairius Indijos regionus išpūdžiais. Pirminį darbo variantą papildęs ir kiek pakeitęs medžiagos pateikimo struktūrą, leidinį pateikiu skaitytojams. Galbūt būtų buvę geriau, jei ši knyga būtų pasirodžiusi tuomet, kai buvo parašyta, tai yra prieš monografiją *Tradicinė japonų estetika ir menas*, kurios leidyba vyko stebėtinai lengvai, todėl ir išliko šviesūs prisiminimai. Ši knyga turėjo pasirodyti 2010 m., tačiau po leidyklos „Kronta“ bankroto jos leidimas nusikėlė.

Kuo ilgiau gyveni – vis labiau įsitikini, kad kiekviena knyga turi savo likimą, todėl net uždelsimas leidžiant turi ne tik trūkumų, tačiau ir kai kurių neabejotinų pranašumų, kadangi atsiranda daugiau laiko perdėm kategoriškų teiginių apmąstymams ir pagrįstų korektūrų įvedimui.

Lietuvoje įvairioms indų kultūros sritims skirta akademinė literatūra anksčiau buvo labai skurdi, tačiau pastarąjį dešimtmetį, sparčiai plėtojantis orientalistinėms ir komparatvistinėms studijoms, padėtis keičiasi. Apie tai liudija Audriaus Beinoriaus, Valdo Jaskūno, Regimanto Tamošaičio monografijų, Algio Mickūno, Algio Prazausko, Vladimiro Koro-bovo, Daivos Tamošaitytės, Eirimo Veličkos, Dianos Mickevičienės, Kristinos Garalytės, Karolinos Levinaitės ir kitų jaunų autorių straipsnių pasirodymas. Nepaisant šių akivaizdžių nepriklausomybės atgavimo metais išryškėjusių poslinkių indologijos ir komparatvistikos

sirtyse, tenka pripažinti – jaučiamas išsamesnių apibendrinančių tyrinėjimų, skirtų įvairioms indų kultūros, filosofijos, estetikos, menotyros ir meno sritims, stygius.

Autorius siekė, kad skaitytojas *pirmose dalyse būtų supažindintas su Hindustano pusiasalyje išsiskleidusiomis kultūros tradicijomis, su savitų simbolių ir vertybių pasauliu, geriau suvoktų indų estetikos ir meno tradicijos savitumą, gelminius ryšius su šioje civilizacinėje erdvėje tūkstantmečiais gyvavusiomis skirtingomis mitinėmis, religinėmis, etinėmis, filosofinėmis metafizikos tradicijomis*. Pajustų indų estetikos ir meno tradicijoje užkoduotą euristine galia spinduliuojantį intelektualų filosofškumą ir kartu jam oponuojantį liaudiškumą, sintetiškumą, besiskleidžiantį glaudžioje architektūros, vaizduojamųjų, dekoratyvinių menų, dramos, poezijos, muzikos ir šokio sintezėje. Autorius tikisi, kad šis leidinys nors iš dalies užpildys mūsų humanistikos spragas.

Jei reiktų metaforiškai apibūdinti vyraujančią šios knygos atsiradimo atmosferą, tiksliausia ją būtų pavadinti rudeniška: prie jos teksto dažniausiai grįždavau vasaros šilumai blėstant, todėl ji asocijuojasi su vasaros pabaiga. Ruduo su sparčiai besikeičiančiomis spalvomis visada buvo dvasiškai artimiausias metų laikas, kupinas liūdesio, melancholijos ir didžios poezijos. Tai laikas, skatinantis prisiminti ne tik dar vienus metų, bet ir platesnių būties ciklą kaitą, žmogiškosios būties efemeriškumą.

Suprantama, kad neįmanoma parašyti knygos be daugybės šaltinių, tekstų ir kritinės šia tema parašytos literatūros studijų ir ypač tiesioginės patirties, kontempliuojant konkrečius kraštovaizdžius, fotografuojant architektūros paminklus ir įvairius meno kūrinius. Monografijoje panaudota jau kelis dešimtmečius kelionių metu asmeniniame archyve kaupta indologinė iliustracinė medžiaga ir autoriaus, Konstantino Andrijausko, Nerijaus Filipavičiaus, Daivos Tamošaitytės, Žilvinės Gaižutytės-Filipavičienės fotografijos. Reiškiu gilią pagarbą ir dėkingumą Anapilin išėjusiems profesoriams Aleksandrui Piatigorskiui, Jurgiui Baltrušaičiui – sūnui, Marcu Le Botui, Bernardui Dorivaliui, taip pat Nicole Vandier-Nicolas, Morivon Saisson, Hidemichi Tanakai, Ken-ichi Sasakiui, Charles Ridoux už konsultacijas ir sudarytas sąlygas dirbti mokslinį darbą universitetuose Paris-I, Paris-X (Nanterre), *Collège de France, L'Institute l'art et archeologie, Centre de Recherches sur l'Art, Institute Français de Pondichéry* Pietinės Indijos prancūziško stiliaus mieste Pondičeryje, Prancūzijos, Japonijos ir kitų kraštų bibliotekose bei muziejuose. Reiškiu padėką filosofui ir mecenatui Žilvinui Svirgariui, ženkliai prisidėjusiam spausdinant šią monografiją. Dėkoju recenzentams Algiiui Mickūnui, indologams Audriui Beinoriui, Valdui Jaskūnui, Eirimui Veličkai už vertingas pastabas ir patarimus, Kristinai Garalytei už pagalbą tvarkant sanskritiškus terminus. Esu nuoširdžiai dėkingas redaktorei Margaritai Dautartienei, maketuotojai ir dailininkei Skaistei Ašmenavičiūtei, visiems, padėjusiems parengti knygą spaudai.